

ТВОРЧА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЬЕРДЯ ЕНДРЕДІ НА ЗАКАРПАТТІ ТА УГОРЩИНІ

УДК 75.03(477.87 : 439)

Аттіла КОПРИВА,

*доцент, кандидат мистецтвознавства,
Закарпатський художній інститут,
м. Ужгород, Україна*

Анотація. У статті вперше публікуються результати дослідження творчої та педагогічної діяльності Дьєрдя Ендреді на основі аналізу публікацій першої пол. ХХ ст., архівних матеріалів Угорської Національної галереї, Будапештської академії образотворчого мистецтва та угорської бібліотеки ім. І. Сечені.

Ключові слова: творчість, художник, педагог, живопис, графічний.

Культурно-мистецькі процеси першої половини ХХ століття на території Закарпаття позначені різними політичними та соціально-економічними перемінами. Для багатьох художників Закарпаття, які отримали мистецький вишкіл у Відні та Будапешті, після Першої та Другої світових війн постала проблема перспектив розвитку творчого життя в умовах Чехословацької Республіки, а пізніше Радянського Союзу. Як наслідок, багато культурних діячів, у тому числі художників, покинули рідні кордони колишнього угорського Затисся*, переселившись ближче до угорської столиці та мистецьких центрів Європи. Інші ж митці, шукали можливості самореалізації в нових політичних умовах.

Відомо, що у 1921 році в місті Мукачево було засновано «Мистецький клуб» – перше об'єднання художників, до складу якого входило чимало знаних живописців Закарпаття. Серед них були Самуїл Берегі, Йосип Бокшай, Адальберт Ерделі, Юлій Віраг та ін. У 1931 році члени клубу разом із відомими чехословацькими митцями в м. Ужгород започаткували Підкарпатську спілку художників на чолі з Адальбертом Ерделі. Саме в ці роки завдяки активізації творчої діяльності свій рід-

---

* Затисся (*з уг. Tiszahát*) – давня угорська назва території півніжжя Карпат за межами р. Тиса, до якої належали комітати Угоча, Берег та Унг.

ний край починають частіше відвідувати уродженці Закарпаття, що внаслідок розвалу Австро-Угорської імперії за різних причин були вимушені емігрувати до Угорщини. Серед цих відомих постатей був і художник-педагог Дьєрдь Ендреді, творчість та біографія якого сьогодні є мало дослідженою в угорському та українському мистецтвознавстві.

Дьєрдь Ендреді народився 20 серпня 1910 року у м. Мукачеві. Закінчивши початкову школу у рідному місті в роки Першої світової війни, разом із сім'єю переселяється у м. Дьєр. Середню освіту здобуває у бенедектинській гімназії ім. Гергеля Цуцора. Разом із однокласниками Міклошем Боршошем та Арпадом Іллейшем* Ендреді відвідує приватні уроки рисунку в Йозефа Пандура, а пізніше школу малювання Лео Бекешші [1].

У 1927 році, навчаючись у гімназії, бере участь у місцевій різдвяній виставці, на котрій вперше експонує для загалу твір «Натюрморт». Уже наступного року на художній виставці міста Дьєр молодого художника відзначено премією за картину «Історичні пам'ятки міста». З 1928 року Дьєрдь вступає до лав Угорського Королівського інституту образотворчого мистецтва у майстерню відомого художника, також уродженця Мукачева – Берталана Карловського, якого в тому ж році запросили на посаду професора інституту. Карловський, колишній учень знаменитого Мігая Мункачі, сивий сімдесятилітній викладач, мав неабияку популярність і повагу серед студентів і молодих художників [2]. Педагогічний досвід він набув ще в 90-х роках ХІХ ст., коли разом із відомим угорським живописцем І. Бігарієм заснував одну з найвідоміших приватних мистецьких шкіл на той час у Будапешті. Авторитетний і знаний у світі художник кілька разів навіть виступав куратором виставок угорського павільйону на Венеціанських бієнале. Про видатного майстра і педагога свідчать праці угорських мистецтвознавців Ернеста Молнара, Кароля Ліка та ін [3; 4].

Вступити до майстерні Карловського на той час було не легко. Але Ендредію пощастило, і він із натхненням розпочинає своє навчання. На сьогодні залишилося небагато відомостей про роки його навчання в інституті, але вдалося відшукати одного з учнів Ендредія – Тібора Деканя, котрий переказав кілька фактів про методи викладання Карловського. За словами Т. Деканя, дядько Дьєрдь (так Т. Декань називав Д. Енд-

---

* Міклош Боршош та Арпад Іллейш – відомі угорські художники.

реді) розповідав наступне: «Карловський вчив малювати за наступним методом: обравши одну деталь на малюнку, її потрібно було ідеально вималювати, а потім переходити до іншого мотиву. Зазвичай, ми традиційно починаємо малювати з великих узагальнених плям, тобто малюються контури голови, а потім приступаємо до дрібних деталей – очі, губи, ніс. А у Карловського малювання слід було почати з однієї точки, наприклад з очей, і це необхідно було намалювати ідеально. Очі вимальовувалися так досконало, щоби було відчуття, ніби вони зараз покотяться з полотна».

Пізніше Дьердь Ендреді стає учнем ще одного відомого угорського живописця, яскравого представника Нодьбанської мистецької колонії Оскара Глаца, його мистецтво пізніше позначилося на творчості молодого Ендреді. Графіку він вивчає у Нандора Лайоша Варги, а історію мистецтва – у Кароля Ліка.

В одній із наукових робіт Дьердя Ендреді «Мистецтво і людина», виконаних під час навчання в інституті, висловлюється власна позиція розуміння феномену мистецької діяльності та значення мистецтва для людини. Ось кілька цитат з роботи:

– Мистецтво – це стиль життя;

– Кожна людина, крім своїх фізичних та духовних можливостей, із самого народження приносить із собою прагнення, довічну спрагу, з якою вона ставить понад своє життя такий вищестоячий духовний світ, досягнення якого визначає її людську цінність тут, на землі. Якщо це правильно для життя однієї людини, тоді воно правильно для людської спільноти, а також для суспільства;

– Творча людина приносить із собою здалека щось таке соціальне і культурне, що живе в ній, подібно відбиткам попередніх століть або тисячоліть... [5].

На початку тридцятих років під час навчання Ендреді продовжував брати активну участь у виставковій діяльності міста Дьор та мистецьких пленерах. Його творчістю почали захоплюватися не тільки звичайні поціновувачі мистецтва, а й колеги.

Через рік після захисту дипломної роботи, у 1936 році, завдяки стипендії Ержебет Корб Дьердь Ендреді відвідує Італію. Повернувшись із творчої поїздки, він одразу отримує направлення на викладацьку роботу в місто Дунафелдвар. Але вже через три роки, коли Угорщина повертає собі територію Закарпаття, його направляють на викладання в Ужгородську другетську гімназію.

Саме в цей період Д. Ендреді починає активну педагогічну і творчу діяльність на Закарпатті. Згодом стає секретарем Спілки художників Закарпаття. Тісні зв'язки із колегами по пензлю А. Ерделі та Й. Бокшаєм, часті виїзди на пленер, а також постійна участь у виставках протягом 1939-1944 рр. разом із місцевими митцями спонукали його до створення ряду живописних та графічних робіт, які систематично експонувалися у містах Секешфегервар, Комаром, Кошице, Ужгород, Марошвашаргель та ін. Більшість полотен цього періоду втрачено внаслідок знищення майстерні художника у період Другої світової війни (фото з архіву М. В. Сирохмана). Проте деякі живописні твори, серед яких «Русинський селянин»* та «Сільська сцена», виконані у 1940 році до тепер зберігаються у фондах Угорської національної галереї.

Педагогічна діяльність Дьєрдя Ендреді на Закарпатті особливо позначилася на формуванні другого і третього покоління закарпатських художників. Це у свій час відзначав навіть Адальберт Ерделі: «Окрему сторінку в історії мистецтва Закарпаття відкриває проживаючий тепер в Ужгороді живописець Ендреді Дьєрдь. Це художник витончених форм, який протягом семи років був учнем Карловського та Глаца в інституті образотворчого мистецтва. Захоплено працюючий живописець, котрий, заглиблюючись у підвалини мистецької науки, отримав кілька державних стипендій. Так, він зміг побувати в Італії та Австрії. Шукає пуританську простоту, щирість, а також те, що само по собі зрозуміле. Із якоюсь шляхетною чистотою вміє відчувати та передавати. Він сильно прив'язаний до натури, але побудовою зображення не нівелює» [6].

Як і Адальберт Ерделі, Ендреді збирав навколо себе талановиту молодь і вправно направляв, захоплено відкриваючи їм цікаві й актуальні досягнення в сучасному мистецтві Угорщини і Європи. Його вихованцями стали Василь Габда, Іштван Совке, Юлій Сташко, Павло Балла, Адальберт Кальна (в 1947 р. переїхав у м. Кошице) та багато інших талановитих митців [7].

Під час Другої світової війни Д. Ендредія було призвано в угорську армію, де він потрапив у російський полон. Вийшовши із полону в повному розпачі, втративши майже всі твори,

---

* Живописний твір «Русинський селянин» у 1939 році експонований на масштабній виставці у м. Кошице.

художник їде у пошуках викладацької роботи. Спочатку дає уроки малювання в середній школі міста Шумег, далі в Естергомі, а пізніше переселяється до Будапешта.

У цей період творчості Ендреді менше працює олією, більше захоплюється графічним мистецтвом, аквареллю та пастеллю. Свої твори формує на основі попереднього задуму, за допомогою ескізування. Серед матеріалів частіше користувався папером «Шголлер» і акварельними фарбами «Шмінке». Особливістю його графіки є домінанта форми, яку автор вишукував пластичними засобами ліній, синтезуючи їх відношеннями переважно взаємодоповнюючих насичених плям. Ліризм та витончене сприйняття навколишнього світу найкраще виражається через його акварелі. Починаючи роботу над твором, на змочений водою папір художник наносив малюнок сильним енергійним контуром поступово розбавляючи його у кольорових вальорах акварелі.

Після війни Д. Ендреді виконує книжкові ілюстрації до казок Жігмонда Моріца та розповідей Еміла Корена. А в 1947 році у співавторстві із Анталом Борші розписує стелю церкви Святого Рокка в м. Чонград. Монументальна фреска містить багатофігурну композицію на тему рибальства та кубікушів*.

У 50-х роках Д. Ендреді живе осторонь від усіх мистецьких процесів комуністичної Угорщини. Тільки з кінця шістдесятих років кілька виставок у столиці, а також у містах Токай та Шопрон, свідчать про його поступове повернення до публічності [1].

У 1968 році у нього відбулася персональна виставка в інженерно-архітектурному центрі UVATERV. У 1976 р. виставка Дьєрдя Ендреді переноситься у м. Дьєр. Серед багатьох його творів важливо виділити роботу «Автопортрет з червоною шапкою», яка і донині зберігається у фондах музею ім. Яноша Ксантуса міста Дьєр [8].

Дьєрдь Ендреді також був активним членом товариства образотворчого мистецтва ім. Іштвана Сені. Працюючи поряд із художниками Дьєрдьєм Корга та Вілмошем Коложварі, викладав у мистецькому гуртку при творчому товаристві. Тут також вчителювали відомі угорські науковці, архітектори та мистецтвознавці Лайош Вигварі, Ласло Дюла та Фрідеш Погань.

---

* Кубікуші (з уг. *kubikusok*) – це робітники, які займалися будівництвом доріг, та перевезенням каменю.

У сімдесятих роках Ендреді майже кожного літа працює на пленерах в околицях угорського міста Шопрон. У 1986 р. він їде з персональною виставкою у Стокгольм, а потім – у Сен Луїз. Одна із робіт художника «Весняний пейзаж» і нині гідно прикрашає інтер'єр парламенту столиці Угорщини [9].

До кінця свого життя Ендреді залишився відданим традиціям угорського живопису, в якому проявилася його власна неординарна стилістика, і де відчувається делікатний характер відомого майстра пензля. Витонченість рисунку і скрупульозне ставлення до роботи виділяло його зі сфери інших відомих митців того часу. Відкриття педагогічної та творчої спадщини досі недослідженого мукачівця Дьєрдя Ендреді дає можливість не тільки оцінити високий рівень майстерності його як художника, а й дослідити його вплив на творчість художників Закарпаття другої та третьої генерацій.

Література

1. Szarka Á. Endrédi György kiállítása. (Megnyitó beszéd 1986. november 16-án a Festőteremben) (Виставка Д. Ендреді. (Вступна промова 16.11.1986) / Soproni Szemle / Sopron kulturális élete / Sopron. 1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. – С. 84-88.
2. Molnár Ernő. Karlovszky Bertalan. Meghalt 1938. április 10-én (Берталан Карловський. Помер 10 квітня 1938 р.) / Угорська королівська академія образотворчого мистецтва / Рукопис. – Будапешт, 1938. – 3 с.
3. Коприва А., Товт К. Творчість академічного живописця Берталона Карловського / Вісник Львівської національної академії мистецтв. Спецвипуск (Матеріали конференції «Ерделівські читання». – Львів, 2008. – С. 218-224.
4. Farkas Zoltán. Karlovszky Bertalan/ Nyugat, № 5. – Будапешт, 1938. – С. 22-24.
5. Дьєрдь Ендреді. Művészet és ember (Мистецтво і людина) / Рукопис. – Будапешт, 1936 р. – 12 с.
6. Erdélyi Béla. Képzőművészet (Образотворче мистецтво) / Ungvár és Ung vármegye. – Budapest, 1940. – С 153-154.
7. Balla László. Erdélyi Béla és kortársai. Kárpátaljai képzőművészek három nemzedéke (А. Ерделі та його сучасники. Три покоління закарпатських художників) // Patent kiadó. Ungvár, 1994. – 125 с.
8. Vidos Gyula. Endrédi György alkotómunkája (Творчість Дьєрдя Ендреді) / Művészet 1971/4. – С. 34-36.
9. László Gyula. Művészekről, művészetről (Про мистецтво і митців) / Будапешт, 1978. – С. 318-321.

**CREATIVE AND PEDAGOGIC ACTIVITY OF GYÖRGY ENDREDY IN
TRANSCARPATHIA AND HUNGARY**

Attila KOPRYVA,

*Ph. D. (history or art) Associate professor,
Transcarpathian Art Institute
Uzhhorod, Ukraine*

Annotation: *The article presents for the first time the results of the research of creative and pedagogic activity of György Endredy which is based on the analysis of the publications of the first half of the 20th century, archive materials of Hungarian National Gallery, Budapest Academy of Pictorial Art and I. Szecsenyi Hungarian Library.*

Key words: *creative work, artist, pedagogue, painting, graphic.*